

Гайдамаха Григорій Андрійович – «Сокіл», 1931 р. н., учень 9 класу середньої школи м. Скалата.

Остап Теодор Іванович, 1929 р. н., учень 9 класу середньої школи м. Скалата²⁵.

Ініціатором створення цієї організації був Демків Я. Є., який з вересня 1947 по червень 1948 р. був учасником молодіжної організації під тією самою назвою «Мета» в Дрогобицькому електромеханічному технікумі. Він брав участь у розклеюванні листівок по м. Дрогобичу в березні 1947 р., а також намагався залучати до організаційної діяльності нових учасників з місцевої молоді та виховувати їх у національному (тобто антирадянському) дусі за допомогою бесід і підпільної літератури. Після арештів учасників цієї організації в м. Дрогобичі в червні 1948 р. Демків утік до м. Скалата, де з учнів 9 класу середньої школи організував нову молодіжну організацію «Мета»²⁶.

Члени організації збиралися разом та обговорювали майбутнє видання газети під назвою «Вільна думка», чиїм редактором обрали Лешинина, а також листівок і звернень. За короткий час Лешинин у типографії Тернопільської обласної газети, скориставшись своїми можливостями, зумів надрукувати 6 листівок, 100 гасел і 4 примірники газети. Однак нічого більше зробити він не встиг, оскільки цю діяльність викрили органи МГБ, заарештувавши всіх учасників організації.

Наведені тут приклади змушують запитати: чи можна захоплення молоді українськими національними ідеями, а також їхнє прагнення збиратися разом вважати організованою злочинною діяльністю? Зрозуміла річ, вчинення терористичних актів під впливом ідей ОУН було протестом проти наявної системи. Проте в усьому іншому, за теперішніми мірками, молоді люди, так би мовити, «розважалися»: друкували свої газети, писали листівки, нехай і скеровані проти чинного державного устрою. Проте за тогочасним законодавством така діяльність суворо каралася, і більшість учасників молодіжних організацій ОУН були засуджені за ст. 54 – за боротьбу проти державного устрою в СРСР. Більшість із них, крім тих, які вчинили теракти, згодом були реабілітовані, згідно із Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 17 квітня 1991 р.

²⁵ Літонис УПА. Нова серія. – Т. 6. – С. 434.

²⁶ Там само. – С. 434–435.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКОРДОННИХ ЧАСТИН ОУН

Олександр СИЧ

ЗАКОРДОННИЙ ЦЕНТР ОУН (ЛЮТИЙ 1945 – ЛЮТИЙ 1946 РР.)

Відомо, що найґрунтовнішим дослідженням з історії ОУН до сьогодні залишається перший том праці Петра Мірчука «Нарис історії ОУН»¹. У сучасній Україні воно вже витримало декілька репринтних перевидань, у тому числі і не зовсім коректних щодо упорядників першого видання, здійсненого в еміграційних умовах. Нині Центр досліджень визвольного руху (ЦДВР, м. Львів) готує збагачене сучасним науковим апаратом його чергове перевидання.

На спільній нараді керівного складу ЦДВР та Центру національного відродження ім. С. Бандери (ЦНВ, м. Київ), що відбулася в грудні 2005 р., було досягнуто домовленостей про об'єднання зусиль у підготовці другого тому «Історії ОУН». Очевидно, що мова йде про історію тої формації ОУН, котра серед загалу znana як «ОУН-бандерівська», а в підпільних публіцистичних виданнях ідентифікується з додатком «революційна» [ОУН(р)]. Згідно з виробленим планом, хронологічні рамки туму охоплюватимуть період до початку 1970-х рр. Перша книга буде присвячена історії ОУН в Україні, і координуватиме її підготовку ЦДВР (директор Володимир В'ятрович), а в другій буде викладено історію Закордонних частин ОУН (ЗЧ ОУН) і відповідні функції щодо роботи над нею бере на себе ЦНВ (голова О. Сич).

Пропонована стаття є одним із перших кроків до реалізації таких планів і розкриває підготовчий етап становлення ЗЧ ОУН у формі Закордонного центру ОУН (ЗЦ ОУН). Період існування ЗЦ ОУН є базовим і для ЗЧ ОУН, і для пізніше відокремленої від них ОУН-за кордоном (ОУНз, znanoї як «двійкарі»). Отож закономірно, що наявні друковані джерела до цієї теми мають подвійне походження і суттєво різняться у трактуванні одних і тих же історичних подій та фактів. Хоча загалом на сьогодні їхній перелік вкрай обмежений, а подані в них відомості мають фрагментарний характер та не можуть повноцінно і всебічно розкрити досліджувану проблематику².

¹ Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – Т. 1: (1920-1939) / За редакцією Степана Ленкавського. – 639 с.

² Мудрик-Мечник С. Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів (причинки до історії). – Львів, 1995. – 150 с.; Климишин М. В поході до волі. Спомини. – Б. м.

Мета цього дослідження – розкрити об'єктивні історичні передумови і ті внутрішньоорганізаційні обставини в ОУН, які привели до виникнення ЗЦ ОУН, та на основі аналізу низки документів із зарубіжних архівів ОУН висвітлити процес заснування і розвитку цієї структури. Дослідження має не тільки історико-дослідницьке, але й практичне значення, оскільки описаний у ньому досвід адаптації ОУН до нових суспільних умов може бути корисним для її сучасних спадкоємців в Україні.

Після завершення Другої світової війни значна кількість членів ОУН опинилася за кордоном, передусім у Німеччині. Сюди вони потрапили різними шляхами і в силу різних життєвих обставин. Перш за все, в Німеччині збереглися рештки довоєнної мережі ОУН. Хоча під час війни на її території було проведено масові арешти членів ОУН, ця мережа не була остаточно розгромлена і діяла аж до завершення війни. Деяка кількість членів організації була примусово вивезена на роботи до Німеччини. Частина з них вдалося нав'язати контакти з місцевою мережею ОУН та посилити її. Найкраще розвиненою вона виявилася в Баварії, а особливо в Мюнхені та Аугсбургу. Проте й ті, хто таких контактів не мали, після закінчення війни залишилися як неповерненці зі статусом «переміщених осіб» («діпісти»). Члени ОУН опинилися і в тій хвилі втікачів, що, рятуючись від радянської окупації, ринули в західні країни на завершальному етапі війни (хоча на те й існувала окрема заборона Проводу ОУН). Урешті, з розвалом Третього райху з німецьких тюрем та концентраційних таборів вийшло близько тисячі членів ОУН. Знову ж таки, більшість із них залишилися у Німеччині. Загалом, у другій половині 1945 р., коли усталився поділ Німеччини на зони окупації, в трьох зонах західних альянтів перебувало майже 200 тис. українців. Серед них – і велика кількість членів ОУН та її прихильників³.

(передмова вказує на 1996 р. видання). – Т. 2. – 387 с.; Мірчук П. *Революційний змаг за УССД*. – Нью-Йорк–Торонто–Лондон: Союз українських політ'язнів, 1985. – Т. I. – 222 с.; 1987. – Т. II. – 280 с.; Камінський В. *Василь Охримович. Біографічний нарис / Передмові М. Прокопа*. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон, 1999. – 152 с.; Стахів Є. *Крізь тюрми, підпілля й кордони*. – Київ, 1995. – 318 с.; Кричевський Р. (Льницький Р.). *Організація Українських Націоналістів в Україні – Організація Українських Націоналістів за кордоном і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху*. – Нью-Йорк–Торонто, 1962. – 116 с.; Мудрик-Мечник С. *З приводу книжки «Микола Лебедь»*. – Новий Ульм – Львів, 2001. – 65 с.; Мудрик-Мечник С. *ОУН в Україні і за кордоном під проводом С. Бандери*. – Львів, 1997. – 142 с.

³ Мудрик-Мечник С. *Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів...* – С. 7–10; Климишин М. *В поході до волі...* – Т. 2. – С. 254; Мірчук П. *Революційний змаг за УССД*. – Т. I. – 222 с.; Т. II. – С. 155; Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. – Т. 2 // *Архів С. Ленкавського при Інституті освітньої політики (Мюнхен)*. – Арк. 735; [Зізнання Залужного-Ленкавського С. в справі «опозиції»] // *Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку*. – Б. ф. – Арк. 1.

Розглядаючи нову політичну ситуацію, що складалася напередодні закінчення Другої світової війни, Провід ОУН постановив, що він і все членство організації залишатимуться в Україні для ведення підпільної боротьби проти радянської окупації. Натомість у другій половині 1944 р. він вислав на Захід групу своїх представників під керівництвом Дарії Ребет. До неї входили також Мирослав Прокоп та Володимир Охримович. Група отримала завдання налагодити організаційну мережу за кордоном та максимально посприяти поверненню основної маси членства ОУН з еміграції на рідні землі для дальшої національно-визвольної боротьби. За тодішнім баченням Проводу, за кордоном мала б перебувати відносно невелика кількість членства для ведення зовнішньо-політичної праці в інтересах української визвольної справи. Тому одночасно з групою Д. Ребет з цієї ж метою, а в першу чергу – з метою нав'язати контакти з західними союзниками по антигітлерівській коаліції, на Захід вислано окрему делегацію від Української Головної Визвольної Ради (УГВР) під керівництвом секретаря зовнішніх справ УГВР Миколи Лебедя. Ще під час формування УГВР її секретаріатові зовнішніх справ були передані всі функції референтури зовнішніх зв'язків Проводу ОУН. Однак ця назва й надалі вживалася на позначення делегації М. Лебедя і трапляється у відповідних мемуарних джерелах⁴.

Ставлячи організаційні завдання для групи Д. Ребет, провід ОУН більшою мірою мав на увазі незорганізовані маси рядових членів ОУН та її прихильників з числа вивезених на роботи і втікачів перед радянською загрозою. Він не міг сподіватися на звільнення членів ОУН з німецьких тюрем та концтаборів, а тим більше її провідних діячів, бо до цього часу німецьке політичне керівництво, а зокрема гестапо, давали тверді запевнення, що жоден «унтерменш», запроторений за колючий дріт із політичних мотивів, живим звідти не вийде. Однак наприкінці 1944 р. з німецьких концтаборів було таки звільнено групу провідних діячів ОУН. Спочатку для того, аби заручитися підтримкою ОУН при створенні «Українського комітету», з концтабору Заксенгаузен було випущено Степана

⁴ Мірчук П. *Революційний змаг за УССД*. – Т. I. – 222 с.; Т. II. – С. 155; Камінський В. *Василь Охримович...* – С. 40; Козак І. *Політична революційно-підпільна діяльність Дарії Ребет // Лев і Дарія Ребеті – видатні діячі українського національно-визвольного руху. Матеріали наукової конференції*. – Б. м., 1997. – С. 23; Антонович О. *Спогади*. – Київ–Вашингтон, 1999. – Ч. 1. – С. 329; [Зізнання Залужного-Ленкавського С. в справі «опозиції»]. – Арк. 1; Панченко О. *Слово про Дарію Ребет // Дарія Ребет. На перехрестях визвольних змагань*. – Б. м., 2003. – С. 11.

Бандеру та Ярослава Стецька. З часом їм вдалося вислизнути з-під встановленого німцями нагляду, але ще до того часу на вимогу С. Бандери з концтабору Авшвіц (Освенцім) у грудні 1944 р. також звільнили Степана Ленкавського, Миколу Климишина, Ярослава Рака, Лева Ребета, Михайла Кравціва⁵.

Усі три групи провідних членів ОУН – групи Д. Ребет, М. Лебеда та звільнені «кадетники» – різними дорогами і засобами в хаосі останніх воєнних місяців пробивалися на Захід. Деколи ці дороги перетиналися. Так, С. Ленкавський потрапив до групи М. Лебеда і разом з ним добувався до Риму, а подружжя Лева і Дарії Ребетів віднайшли один одного у Словаччині і спільно дістались до Відня, де потрапили в зону радянської окупації та деякий час у ній перебували⁶.

Ще до завершення війни, в лютому–березні 1945 р., провідні члени ОУН з усіх трьох груп скотрапувалися у Відні та провели там низку нарад. На них аналізували ситуацію і узгоджували засадничі принципи та форми діяльності ОУН за кордоном в умовах близького завершення війни. На основі звіту С. Бандери на Третій ширших нарадах у лютому–березні 1946 р. можна відтворити здійснений тоді аналіз становища: основа організації в Німеччині розгромлена, на контакти вийшла відносно мала кількість її членів; відчувається брак керівних кадрів, і в той же час із концтаборів вийшла група провідних членів ОУН, яких слід залучити до діяльності; започаткована організаційна робота має завужений характер; внутрішньоорганізаційний порядок характеризується невизначеністю і «розбіжністю між формальним і фактичним орг[анізаційним] станом а морально-політ[ичною] опінією». У висновку запропоновано вихід – створити ЗЦ ОУН⁷.

Уже тоді серед учасників нарад виявилися значні розходження в поглядах на внутрішньоорганізаційний устрій та окреслилися персональні претензії на керівні посади. «Вирисовуються дві відмінні, ба навіть виразно протилежні тенденції: по одному боці –

С. Бандера, Я. Стецько, С. Ленкавський і їхні прихильники, по другому – Д. Ребет, М. Лебедь, о. І. Гриньох, М. Прокоп, В. Охримович та інші “краєвики”, до яких приєднуються деякі “кадетники”, як наприклад Л. Ребет, В. Стахів й інші», – пише А. Камінський. Своєю чергою Я. Стецько так подає витворену ситуацію: «У 1945 р. приїхали дві делегації. Перша – делегація УГВР: президент, два віце-президенти, Вовчук і о. І. Гриньох, генеральний секретар закордонних справ Лебедь, інші члени УГВР: Мудрий, Чуйко, Потішко, Пеленський. І друга: делегація ОУН, шефом якої була Дарія Ребет. До неї належали Охримович (у той час, як Д. Ребет належала до УГВР, а також Мирослав Прокоп). Отже, хоч Дарія Ребет була членом УГВР, вона тут була репрезентантом ОУН. Тоді заіснувало питання: хто є ми і хто є Бандера? На тому тлі дійшло до певних ускладнень, бо так: є двох членів Бюро Проводу, є делегація від ОУН. Які взаємовідношення?»⁸.

Говорячи про «двох членів Бюро Проводу», Я. Стецько має на увазі себе та С. Бандеру. Однак у цьому місці слід уточнити їхній формальний організаційний статус на час проведення нарад. У довоєнний період вони займали в ОУН керівні позиції – на II (Краківському) Зборі ОУН С. Бандера був обраний Головою Проводу, а після Збору М. Лебеда, Я. Стецько та С. Ленкавський стали його заступниками. Хоча після виходу з концтабору звучали пропозиції, аби С. Бандера очолив ОУН, він визнав чинне керівництво і підпорядкувався Бюрові Проводу ОУН, сформованому на III Зборі ОУН, та повідомив про це Р. Шухевичу. Однак, як подає в спогадах Я. Стецько: «В лютому 1945 року відбулася Конференція в Краю і там переформували Бюро Проводу. Було три листи кандидатів: 1. Бандера, [Я. Стецько –] Карбович, [Р. Шухевич –] Тур. 2. Бандера, Карбович і, здається, [В. Кук –] Коваль. 3. Бандера, Маївський, Ленкавський. Найбільше голосів дістала перша листа. Ту листу привезла Ірина Козак, з дому Савицька, від [Р. Шухевича –] Тура». Цю ж інформацію підтверджує і С. Бандера. Правда, з уточненням, що І. Козак – «Калина» відповідного листа привезла від Р. Шухевича аж на Третій ширші наради ЗЦ ОУН, які відбувалися в лютому 1946 р. А до того часу і він, і інші провідні члени ОУН довоєнного часу, що тепер вийшли з концтаборів, мали формальний статус її рядових членів. Отож, у цитованій частині спогадів Я. Стецька закралась, очевидно, неточність. Для об'єктивності слід

⁵ Мірчук П. *Револуційний змаг за УССД*. – Т. I. – 222 с.; Т. II. – С. 155; Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. – Т. 2. – Арк. 735; Мірчук П. *В німецьких млинах смерті*. – Нью-Йорк–Лондон, 1957. – С. 65.

⁶ Мірчук П. *Револуційний змаг за УССД*. – Т. I. – 222 с.; Т. II. – С. 155; Антонович О. *Спогади*. – Ч. 1. – С. 334–336; Стахів Є. *Крізь тюрми, підпілля й кордони...* – С. 185, 190–191, 198; Мудрик-Мечник С. *З приводу книжки «Микола Лебедь»...* – С. 44; *Загальні інформації [з Італії від Миколи Лебеда]* // *Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку*. – Ф. 2081. – Арк. 5; Панченко О. *Слово про Дарію Ребет...* – С. 12.

⁷ [Бандера С.]. *З[акоордонний] Ц[ентр]. Підлеглі частини Орг[анізації] та їх діяльність. Загальний огляд (реферат на Третій Ширших Нарадах ЗЦ ОУН, в лютому–березні 1946 р.)*. (Рукопис) // *Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – Архів ЦДВР)*. – Арк. 1.

⁸ Камінський В. *Василь Охримович...* – С. 41; Стецько Я. *Спогади* // *Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку (США)*. – Ф. 639. – Арк. 51.

зауважити, що опоненти С. Бандери та Я. Стецька заперечують сам факт проведення в лютому 1945 р. Конференції ОУН в Україні, на якій їх було обрано до складу Бюро Проводу⁹.

У кінцевому підсумку, незважаючи на всі відмінності поглядів та ускладнення, результатом нарад стало проведення в лютому 1945 р. т. зв. Віденської конференції, на якій ухвалено рішення створити ЗЦ ОУН. Очевидно, що ситуація вимагала оперативних та адекватних дій, і такий крок не був (та й не міг бути) погоджений з Проводом ОУН, що перебував в Україні. А тому утворена структура з правничо-організаційного погляду не відповідала чинному устрою ОУН та мала «напівсамочинний» характер. Головою ЗЦ став С. Бандера, а до його складу ввійшли С. Ленкавський, М. Лебідь, Я. Стецько, М. Прокоп, М. Климишин, о. І. Гриньох, О. Тюшка, Я. Рак та В. Стахів¹⁰.

Сам С. Бандера факт створення ЗЦ ОУН подає так: «В лютому [19]45 р., після втечі з-під німецької “опіки” й переходу на нелегальну стопу, я приїхав до Відня. Там відбулася при кінці лютого нарада, в якій взяли участь провідні організаційні чинники ОУН за кордоном (дд. [М. Лебедь –] Ярополк, [Д. Ребет –] Орлян, [М. Прокоп –] Володимир, [В. Охримович –] Чужий, як теж дд. [Я. Стецько –] Карбович, [С. Ленкавський –] Залужний, [Л. Ребет –] Кліщ. На тій нараді умандатовані Проводом ОУН керівні чинники ОУН за кордоном у зв'язку з виходом з тюрми б[увшого] Провідника й членів Проводу ОУН зложили на руки б[увшого] Провідника свої мандати до диспозиції і спільною ухвалою покликано новий провідний орган ОУН за кордоном – Закордонний Центр ОУН. Головою обрано мене, а в склад увійшли всі учасники наради, а з неприявних покликано на членів ЗЦ дд. Морського, Олександера, Іванова і [В. Стахова –] Мека»¹¹.

⁹ Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Т. 2. – Арк. 630–631; Стецько Я. Спогади... – Арк. 50; Донат-[Бандера С.]. Мої зізнання [в справі «опозиції»] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку (США). – Ф. 2022. – Арк. 2; Камінський В. Василь Охримович... – С. 41–50; [Зізнання Залужного-Ленкавського С. в справі «опозиції»] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. – Б. ф. – Арк. 2.

¹⁰ Мірчук П. Революційний змаг за УССД. – Т. I. – 222 с.; Т. II. – С. 155; Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Т. 2. – Арк. 735; Камінський В. Василь Охримович... – С. 41; Кричевський Р. (Льницький Р.) Організація Українських Націоналістів в Україні... – С. 20; Касьянов В. Г. Ідеологія Організації українських націоналістів // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 462; Стецько Я. Спогади... – Арк. 51; Зізнання Орача-[Стецька Я. в справі «опозиції»] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. – Ф. 2026. – Арк. 27; Зізнання Залужного-[Ленкавського С. в справі «опозиції»] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку (США). – Б. ф. – Арк. 2; [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 1.

¹¹ Донат-[Бандера С.]. Мої зізнання [в справі «опозиції»]... – Арк. 2.

Загалом так само трактує засади створення ЗЦ ОУН і А. Камінський, що належав до опонентів С. Бандери:

«а) На еміграції твориться новий провідний орган Організації за кордоном – Закордонний Центр ОУН, в склад якого входять крайові делегати і провідні члени, які вийшли з німецьких тюрем і концтаборів.

б) У Закордонному Центрі крайові делегати здають свої мандати для зарубіжжя. Так, Дарія Ребет здає свої повноваження як керівник ОУН для еміграції, а головство Закордонного Центру перебирає С. Бандера, з умовою і зобов'язанням дотримуватися в цілому постанов III НВЗ ОУН як в програмному, так і правно-організаційному відношенні. Тобто в цій останній царині, в організаційній структурі за кордоном, зобов'язує колегіальність, солідарність і спільна відповідальність цілого Проводу Закордонного Центру з головою на чолі.

в) Члени Проводу ОУН, які були вислані з України, віддавши до диспозиції в Закордонному Центрі виконуючі тоді функції, не перестають бути членами Проводу на Рідних Землях.

г) Організаційні структури за кордоном діють під назвою Закордонні Частини ОУН (ЗЧ ОУН) під проводом Закордонного Центру»¹².

Наведений вище уступ дає розуміння основ того внутрішньо-організаційного конфлікту, який тільки-но зароджувався, але десятирічний розвиток якого призведе до чергового розколу і створення ще однієї формації з назвою ОУН: 1) різниця бачень розвитку організаційної структури ОУН за кордоном, а зокрема форми її керівного органу (логічно, що така різниця мала світоглядне підґрунтя); 2) персональна конкуренція за вищу організаційну владу.

І на Віденській конференції, а потім і при створенні Закордонних Частин ОУН на Третіх ширших нарадах ЗЦ ОУН С. Бандера та його прихильники обстоювали провідницький стиль правління і відповідну до нього форму побудови проводу на протигагу принципам колегіальності, які сповідували їхні опоненти. «[...] Я все обстоював думку, що такий рух, як наш, мусить очолювати й явно презентувати одна людина. Це стається природним порядком, як не зробимо того самі пляново, то накинє нам саме життя. А такий “самородний” розвій може піти і по іншій лінії, ніж цього хоче Організація», – говорив С. Бандера. Сам він після виходу з німецького концтабору опинився в неоднозначному становищі. З одного боку, національний визвольний рух в Україні відбувався під його іменем,

¹² Камінський В. Василь Охримович... – С. 42.

і його вважали провідником як цього руху, так і ОУН – і українці, і чужинці. А з іншого – формально він таким провідником не був. Навіть за кордоном конкуренцію йому складала Д. Ребет, що мала формальні повноваження від Проводу ОУН на цей терен дії. Тому цілком логічною була альтернативна пропозиція, яку висловив С. Бандера на Віденській конференції: «[...] або достосувати офіційний політичний стан до правного і подати до загального відома, що я не очолюю Організації, або достосувати організаційно-правний стан до того погляду, який виробився в публічній opinio. Як так, то створити надзвичайний тимчасовий стан – повернути пост Провідника ОУН і покликати Штаб Провідника, до якого б входили члени Проводу. Бюро Проводу й Провід в дотеперішньому складі мали б далі керувати діяльністю Організації в Краю. В разі прийняття того проекту це мала би бути пропозиція, поставлена нарадою Проводу ОУН на рідних землях, як тимчасова розв'язка до часу остаточного вирішення Вел[иким] Збором»¹³.

Натомість було ухвалено подане вище рішення створити ЗЦ ОУН як найвищий керівний орган ОУН за кордоном, підпорядкований Проводу ОУН в Україні. Окрім того, висловлено думку порушити перед Проводом ОУН справу організаційно-правового статусу С. Бандери. Проте скоріше за все, ця думка так і не була передана за призначенням. Хоча С. Бандеру й обрано Головою ЗЦ ОУН, але делеговані від Проводу ОУН члени, здавши мандати повноважень на дію за кордоном, тим не менше акцентували на своєму статусі його членів. І цим вони формально перевищували організаційний статус самого С. Бандери. Отож, простір для персональної боротьби за владу залишався.

Перед ЗЦ ОУН поставлено головне завдання – керувати діями Організації за кордоном. Для цього вироблено план дій на етапі закінчення війни. Він полягав у тому, щоби вже засновані за межами Краю осередки ОУН змонтувати в одну цілісну організаційну сітку, запропонувати їм принаймні на початку загальний план дій, створити організаційно-технічну базу для ведення зовнішньополітичної діяльності, вжити заходів до організації та опанування загальноемігрантського життя, нав'язати контакти із західними союзниками («альянтами») та пізнати систему їхніх дій, забезпечити доступ до німецьких військових частин та своєчасно вивести з їхнього складу в розташування союзницьких військ і на зайняти ними території українські підрозділи, відновити та розбудувати

¹³ Донат-[Бандера С.]. Мої зізнання [в справі «опозиції»]... – Арк. 2.

зв'язки з Краєм, вжити заходів до звільнення членів ОУН, котрі ще перебували в німецькому ув'язненні, та подбати про наявних членів, виробити план розміщення членів ОУН на території Німеччини¹⁴.

Звіт С. Бандери про діяльність ЗЦ ОУН, складений наприкінці його існування в лютому 1946 р., дає змогу відтворити тодішнє бачення ситуації, в якій він починав функціонувати. Отож, після закінчення Другої світової війни ставало зрозумілим, що перехідний етап невизначеності утверджувався на довгий час і це не даватиме змоги ЗЦ ОУН вести експансивну зовнішньополітичну діяльність. Натомість період післявоєнного хаосу в західних державах, а зокрема в Німеччині, мав би сприяти внутрішній розбудові закордонної мережі ОУН. На відтинку внутрішньоукраїнського еміграційного життя очікувалося багато непродуктивної метушні та нетривких громадсько-політичних ініціатив, що матимуть кон'юнктурний характер. А зокрема, на зміну індивідуальним партійним ініціативам прийде «консолідаційна гарячка». В українському еміграційному політичному світі опоненти поширювали думку про політичне банкрутство ОУН. На жаль, на цьому тлі закордонна мережа організації характеризувалась організаційно-технічною слабкістю, хоча й мала деякі можливості для нарощування потенціалу.

Зуваги на таку візію окреслюється генеральна лінія дій ЗЦ ОУН на першому етапі, який мав би тривати до листопада 1945 р.: 1) внутрішня розбудова організації: налагодження сітки, зв'язків, висилка кадрів для розбудови мережі в інших теренах, організація в ЗЦ референтур та їхніх апаратів; 2) здобуття міцних позицій серед мас українських емігрантів, активна участь у загальногромадському житті; 3) тимчасовий вихід із наявної міжпартійної конфронтації, а натомість підготовка до ініціативної і провідної ролі в політичному житті української еміграції; 4) поширення в масі українських емігрантів власної політичної концепції ОУН та активізація діяльності УГВР і здобуття прихильників обох структур; 5) пристосування організаційної діяльності до потреб східноукраїнського елемента та приєднання його до українського визвольного руху; 6) закладення основ зовнішньополітичної діяльності: нав'язання контактів, розгортання Антибольшевицького блоку народів (АБН) тощо¹⁵.

¹⁴ [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 2.

¹⁵ Там само. – Арк. 3–4.

У той же час, незалежно від планів і дій провідного складу ОУН, ті її члени, яких закінчення війни застало розпороченими за кордоном (а в основному – в Німеччині) і які втратили зв'язок з організаційним керівництвом, за власною ініціативою налагоджують зв'язки поміж собою. «Приємно було, бо члени Організації, де б вони не знаходилися, відразу починали організаційну роботу без огляду на те, чи мали вони зв'язок з Проводом, чи ще ні. Вони проявляли велику ініціативу у віднайденні зв'язків, у нав'язуванні знайомств і дуже намагалися пов'язатися з Проводом. Це все дуже полегшувало працю Проводу. Ініціатива йшла знизу і щира та дружня співпраця з Проводом завжди характеризувала наше членство. В тому була велика сила Організації», – напише пізніше в спогадах тодішній тереновий провідник ОУН у Німеччині М. Климишин. Подібно характеризує становище серед низового членства ОУН на етапі зародження її Закордонних частин і С. Мудрик: «Політичні в'язні, члени ОУН, разом з членами організації, які перебували на роботах у Німеччині, незважаючи на свій непевний правовий стан, почали організовану діяльність»¹⁶.

Після завершення війни діяльність ЗЦ ОУН перенесено до Мюнхена. Він поступово перетворюється на центр українського політичного життя. Сюди ж наприкінці червня 1945 р. прибув С. Бандера. За висловом М. Климишина, «він застав тоді вже дуже багато самостійно виконаної організаційної праці» та активізував налагодження ширших організаційних зв'язків. При цьому найактуальніше постала проблема комунікації між заснованими осередками, а особливо – між розокремленими членами. В умовах опанування нової ситуації, за відсутності організаційного скелета і браку провідних кадрів найефективнішою виявилась їхня ініціатива та самоорганізаційна дія. До честі провідного активу, сконцентрованого в ЗЦ ОУН, він гнучко і недогматично підійшов до наявних устроєвих засад, вловив цінність низової ініціативи, що виявилась єдино правильним підходом до організаційного впорядкування в таких умовах, дав поштовх для творчості у цьому керунку, системно підпорядкувавши її потребам структурної розбудови ОУН за кордоном. Відразу ж після завершення війни вже діяло три осередки ОУН у Баварії і по одному в Тиролі, Відні та Італії. ЗЦ ОУН цілеспрямовано розсилав своїх членів по Німеччині та в інші країни для заснування нових осередків та встановлення контактів із

самочинно створеними – з метою зв'язати їх в одну цілісну мережу. Поступово вона поширюється в усіх трьох окупованих зонах Західної Німеччини, а дещо пізніше, в ході розселення емігрантських мас із Німеччини до інших країн, формується і на їхніх теренах¹⁷.

На початку серпня 1945 р. було проведено Другі ширші наради ЗЦ ОУН. Участь у них, відповідно до нотаток С. Бандери, взяли 10 осіб: С. Бандера – «Весляр», «Борис», «Морський», «Олександр», «Панько» та «Іванов» – з дотеперішнього складу ЗЦ ОУН – та «Конар», «Берест», «Ткач» і «Винницький», яких на цьому ж засіданні було докооптовано до ЗЦ. На розгляд наради було винесено дві організаційні справи: розподіл функцій у ЗЦ та формальне уконституювання німецько-австрійського терену в структурі закордонної мережі ОУН. Також її учасники обговорили і деякі окремі найважливіші проблеми: справу консолідації в українському еміграційному громадському житті; «ставлення питання державности у зовнішньо-політичних виступах»; військову політику та план створення Військового центру для налагодження власної військової підготовки; включення до ЗЦ українців зі Східної України з розглядом уже намічених кандидатур; активізацію УГВР; створення спеціального бюро «для дослідів і планувань»¹⁸.

Серед іншого, на цьому засіданні було також ухвалено «Тимчасову інструкцію» для провідного складу організації за кордоном. Вона дає чітке уявлення про перші кроки щодо налагодження структурної дії ЗЦ ОУН у нових обставинах. У ній ЗЦ ОУН аналізує наявну ситуацію та подає загальні напрямні і вказівки для діяльності на перехідному етапі. На той момент ставало зрозумілим, що надалі становище буде сприятливішим від дотеперішнього, однак наразі воно залишалось недостатньо вивченим і тривким, а тим більше – неоднаковим у різних країнах Європи. Так чи інакше, але раніше застосовувані форми і методи праці стали неактуальними. Проте вичікування могло виявитися шкідливим для організації, а тому вона змушена ризикувати, пристосовуючи свою роботу до нових умов і шукаючи нових та якнайефективніших форм і методів.

Відповідно до такої ситуації запроваджували і тимчасово модифіковану організаційну структуру. Головною структурною оди-

¹⁷ Климишин М. В поході до волі... – Т. 2. – С. 254–255; Мудрик-Мечник С. Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів... – С. 10; Інформація про діяльність Закордонних Частин ОУН. Стан і розміщення організаційної сітки за кордоном [станом на квітень 1951 р.] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. – Б. ф. – Арк. 1; [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 2.

¹⁸ Донат-[Бандера С.]. Мої зізнання [в справі «опозиції»]... – Арк. 2; [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 2–3.

¹⁶ Климишин М. В поході до волі... – Т. 2. – С. 254–255; Мудрик-Мечник С. ОУН в Україні і за кордоном під проводом С. Бандери... – С. 92.

ницею ставали «керівні осередки» (скорочено КО або «Кероси»). Умовою для їхнього постання були достатня скупченість українських емігрантів та наявність кільканадцяти членів ОУН і досвідченого провідного члена, які спроможні самоорганізуватись і автономно у своєму терені виконувати організаційні завдання, підпорядковуючись вищому керівному органу та пристосовуючи його накази й інструкції до місцевих умов. Формою внутрішньої самоорганізації членів ОУН у терені були установчі збори членів – ініціаторів КО. Вони обирали голову та членів проводу КО. Відтак збори здійснювали всі необхідні зміни керівного складу (наприклад, при нав'язанні контакту з провідним членом вищого рангу або в разі недовіри сформованого раніше проводу). Виборність голови проводу КО поєднувалася з практикою призначати такого провідника вищим організаційним органом. У цьому разі провідник не був зобов'язаний проводити установчі збори КО, однак мав право це зробити з власної ініціативи, делегувавши їм деякі повноваження, в тому числі і право формувати решту складу проводу. Незважаючи на такий незвичний для ОУН елемент демократії, при скликанні та проведенні зборів, як і раніше, діяла жорстка вимога дотримуватись правил конспірації. І в цих фактах, мов у дзеркалі, відбивається той компроміс підходів до розбудови організаційної структури, що склався в ЗЦ ОУН – провідницький стиль правління та законспірованість дії й одночасно колегіальність та демократизація.

Завданням КО було виявити й самоорганізувати членів ОУН, що опинилися на певному терені, налагодити в ньому цілісну та всебічну працю ОУН і сталий контакт із вищим керівним органом. Відповідно до головних завдань ЗЦ ОУН, основними секторами діяльності кожного КО визначено: 1) сектор внутрішньоорганізаційної діяльності; 2) сектор загальногромадянської діяльності та 3) сектор зовнішньополітичної діяльності. Межі терену дії КО визначалися не шаблоном, а з уваги на його об'єктивні характеристики та організаційні спроможності наявного в ньому членства. Він міг розширюватися в міру нарощування спроможностей, а КО, залежно від величини терену, організаційної чисельності, кількості охоплених впливом українців та якості, обсягу і роду діяльності, підпадав під відповідну ступеневу градацію: КО 1-го, 2-го чи 3-го ступеня. У міру потреби КО могли реорганізовуватись шляхом злиття менших або ділення більших та налагоджувати між собою тісну співпрацю. Правовою основою для діяльності кожного КО ставали вказана «Тимчасова інструкція», рішення установчих зборів чи вищих керівних органів.

На терені дії КО його проводові підпорядковувалися всі наявні там члени ОУН, за винятком тих, що виконували особливі доручення вищого проводу або ж належали до нього. Нижчими від КО клітинами були «станіці» і «стійки» (1–2 члени). Свою діяльність вони здійснювали в рамках КО і підпорядковувалися його проводові. Відповідно до інструкції, станіці могли утворюватися і діяти як автономні організаційні одиниці, якщо наявно в терені кількості членів ОУН було недостатньо для створення КО.

Незважаючи на значну демократизацію внутрішнього устрою, діяльність ОУН і надалі визначалася засадами конспірації. ОУН не здійснювала жодних громадських акцій від власного імені. При потребі, у зовнішньополітичній діяльності, окремим її членам дозволяли ідентифікувати себе з ОУН в Україні, але не з місцевою структурою. Конспірацію мотивували такими положеннями: 1) небажання спричинювати зовнішньополітичні ускладнення для прихильних альянсів – «господарів» тої чи тої окупаційної зони з боку радянських органів, а відповідно і труднощі для себе; 2) забезпечення місцевих організаційних структур та їхніх членів, а ще більше – ОУН в Україні, перед ворожими діями різних радянських органів, зокрема НКВД; 3) вимога безпеки перед залишками гітлерівсько-гестапівських елементів. Одним словом, «вдержання конспіративних метод Організації подиктоване не тільки тутешніми умовами і потребами, але так само вимогами Краю»¹⁹.

Особливу методичку ЗЦ ОУН рекомендував для налагодження організаційної мережі в таборах [переміщених осіб та колишніх вояків Дивізії Української національної армії (УНА)]. Вона також мала гнучкий характер і не вимагала догматичного застосування. Відповідно до її змісту, в кожному таборі слід було дібрати групу перевірених у довоєнній праці членів ОУН, а особливо з керівного складу (від станичного і вище), та створити з них Реорганізаційну комісію. Вона повинна була взяти на себе тимчасову відповідальність за організаційну діяльність у таборі аж до часу встановлення зв'язку з вищим організаційним керівництвом та призначення постійного проводу; виявити в таборі і перевірити всіх колишніх членів ОУН; вибудувати конспіративну систему зв'язку між провідними і рядовими членами (в таборах інтернованих вояків Дивізії УНА – між членами ОУН у різних полках, у яких, у разі потреби, створити полкові проводи); налагодити вистежування агентів НКВД та інших антиукраїнських елементів і, не виявляючи себе, вибудувати протидію їм. До завдань Реоргані-

¹⁹ Тимчасові інструкції // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. – Ф. 2047. – 21 арк.

заційної комісії належало також створення окремої Інструкторської комісії, яка повинна була розпланувати і провести серед виявленого членства політичний вишкіл²⁰.

В інструкції від серпня 1945 р. «Про постановку нашої роботи на еміграції (тимчасові вказівки)» ЗЦ ОУН окремо формулював завдання для праці в середовищі української еміграції (в т. зв. «Секторі загально-громадянської діяльності») та в зовнішньому середовищі (в «Секторі зовнішньо-політичної діяльності»). Інструкція визначала такі фази побуту української еміграції за кордоном, для кожної з яких мали бути сформовані відповідні завдання і методи діяльності ОУН: 1) час вичікування та «розгрупвання» еміграційної маси; 2) час стабілізації й більш-менш осілого життя; 3) можливе погіршення політичних взаємин між теперішніми союзниками та актуалізація українського питання. Власне ця інструкція призначалася для першої фази, а тому мала тимчасовий характер.

«Головним завданням ОУН на закордонному відтинку є співдіяти згідно з напрямними краю визвольної боротьби на чужих теренах, скріпляти її політичні позиції та приєднувати круг симпатиків серед своїх і чужих», – мовилося в ній. Ті самі завдання підтверджує також інструкція ЗЦ ОУН від 10 квітня 1946 р., тобто видана майже рік по тому: «Завданням Організації на еміграційних теренах є: в цілому праця для Краю – чи то у виді безпосередньої помочі Краєві, матеріальної чи людської, чи то у виді політичної роботи на зовнішньо-політичному відтинку, або роботи серед українських еміграційних мас»²¹.

Відповідно до цього головного завдання визначали і мету діяльності ОУН серед українців, які опинилися на чужині, – бути хребтом самостійницької політики в їхньому середовищі. Це означало: 1) максимально схилити до політичної програми ОУН і окремих осіб (а особливо позапартійних), і організовані українські інституції; 2) убезпечити українські громади від ворожих провокацій та інтриг; 3) послідовно обстоювати принципи громадської моралі та дбати про добре ім'я українців в очах представників інших народів; 4) сприяти професійному навчанню та вишколу українців з огляду на потреби визвольної боротьби та майбутнього державного будівництва²².

²⁰ Про постановку нашої роботи на еміграції (тимчасові вказівки) // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. – Ф. 2047. – Арк. 11–12.

²¹ Про постановку нашої роботи на еміграції (тимчасові вказівки)... – Арк. 1; Організаційна інструкція (загальні вказівки). ОР/ч:002. Постій, 10.4.46. // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. – Ф. 2047. – Арк. 1.

²² Про постановку нашої роботи на еміграції (тимчасові вказівки)... – Арк. 2–3.

Визначаючи головні завдання та методи праці ЗЦ ОУН на внутрішньоукраїнському відтинку, інструкція чітко формулює своє ставлення до ОУН в Україні, УГВР та УПА. Найвищою владою для кожного націоналіста, а в тому числі і для ЗЦ ОУН, названо Провід ОУН, а УГВР – головним керівництвом визвольної боротьби українського народу. Відтак, кожен член ОУН за кордоном був зобов'язаний дбати про її авторитет та всіляко сприяти акціям УГВР. Будь-яку літературу УГВР, що надходила нормальним організаційним зв'язком, слід було трактувати нарівні з організаційними виданнями. Однак документи наказового та інструктивного характеру підлягали виконанню тільки за наявності наказу організаційного зверхника. Учасники УПА підлягали Головному командуванню УПА. Однак, прибувши на еміграцію і не виконуючи спеціальних доручень командування УПА, стрільці і старшини виходили з його розпорядження. А тому члени ОУН з їхнього числа потрапляли у повне розпорядження ЗЦ ОУН. Причому перевірені учасники УПА, що не належали до ОУН, як виняток серед емігрантів, трактувалися на рівні кандидатів в ОУН, а неперевірені – на рівні позапартійних.

Окремо інструкція визначає методику праці в колах позапартійних українців. Кожен член ОУН зобов'язаний був сприяти їхній адаптації до еміграційних умов побуту, намагатися залучити до будь-яких форм українського організованого життя, а зокрема пропагувати серед них ідею самостійності України та схилити до участі у визвольній боротьбі. «Націоналісти тим різняться від політичних спекулянтів, що не патріотичною фразеологією, але своєю практикою виявляють свій обов'язок супроти других українців. Негативна оцінка з боку безпартійних українців нашої політичної програми не повинна впливати на зміну нашої поведінки з ними», – вказує інструкція. Проте до категорії позапартійних не зараховували співробітників Українського центрального комітету у Львові (УЦК) та гестапо.

У відносинах з партійними угрупованнями рекомендувалося чинити відповідно до принципу, що «партійницьке роз'єднання є непродуктивним самоз'їданням енергії та роздріблювання національних сил». А тому до основних методів праці в цих середовищах належало: 1) відривати партійні низи від верхівки та брати їх в оборону від оманливої політики партійного керівництва; 2) уникати гострого взаємопоборювання з негативно налаштованими політичними діячами, а обходитися методами ігнорування та легкої іронії. Окремі методи рекомендувалося застосовувати у взаємовідносинах з гетьманцями, уенерівцями та «мельниківцями». Однак, у

разі потреби оборонити перед чужинцями інтереси українського народу, вона рекомендувала відставити вбік будь-які тактичні розходження та виступати єдиним фронтом²³.

Інструкція «Про постановку нашої роботи на еміграції (тимчасові вказівки)» окрему увагу також звертала на перевірку та формування політичної свідомості членства ОУН, що опинилося за кордоном. Актуальнішим вона визначала не ідеологічний, а політичний вишкіл (у цьому можна вбачати вплив тієї групи провідних членів ЗЦ ОУН, що опонувала С. Бандері та його близьким соратникам). Аргументували це тезою, що політична програма зазнала значної еволюції в ході визвольної боротьби в Україні і чимало членів, не маючи змоги з нею ознайомитися. До того ж, саме політичний вишкіл мав би визначально прислужитися членам ОУН у другій фазі повоєнного побуту української еміграції: «В другій фазі еміграційного життя прийде на чергу поступова політизація українського життя. То ж для неї вже перед тим треба мати в своїх руках усі потрібні вихідні позиції. Ця робота є до перероблення перед нами в першій фазі», – проголошує інструкція.

Логічний та системний підхід вибудовував перспективу завдань і на третю фазу: «Якщо уклад взаємин між союзниками зміниться і хід подій буде розвиватися в напрямі підготовки неминучої війни, ми перейдемо у третю фазу нашої роботи на чужині. Тоді буде потрібна мобілізація всіх українських сил, а не тільки націоналістичних. Націоналісти ту мобілізацію будуть мати за завдання перевести. То ж, розсипаючи наших людей по різних теренах для роботи другої фази, що може зайняти довгі роки, робиться це на те, щоб вони не застрягли в тому терені, але щоб, виконуючи загально-громадські обов'язки, а згодом нашу політичну роботу, вернулися на поклик до властивої своєї праці вже не самі, але привівши з собою нових людей, готових своєю особистою участю зміцнити наш фронт визвольної боротьби та щоб залишили поза собою співпрацюючі з нами середовища тих українських емігрантів, що будуть засильно зв'язані з місцями свого побуту, щоб могли відірватися від них»²⁴.

На зовнішньополітичному відтинку ЗЦ ОУН ставить завдання зацікавити різноманітні чужинецькі кола українською визвольною справою та перебороти в них впливи ворожої пропаганди. Реалізація такого завдання мала виражатися: 1) в аргументованому розкритті перед чужинцями тих загроз, які існували для західного

світу від посилення Радянського Союзу; 2) у переборенні серед них усталеної думки, що українці є переконаними «германофілами» або «советофілами»; 3) у залученні їх на допомогу українцям та іншим поневоленим народам Радянського Союзу та у співпраці з ними на відтинку боротьби за визволення цих народів. Очевидно, що в такому разі самі члени ОУН повинні бути відмінно вишколеними та володіти необхідним матеріалом²⁵.

Окрім зазначених вище, до найважливіших завдань ЗЦ ОУН також належали: 1) налагодження зв'язку з проводом ОУН в Україні та надання посильної допомоги в дальшій визвольній боротьбі; 2) налагодження політичної праці в країнах Західної Європи; 3) організація системи безпеки в боротьбі з більшовицькою агентурою. З цього приводу С. Мудрик, довголітній член Служби безпеки ЗЧ ОУН, а потім і її керівник, писав: «Степан Бандера головну увагу звернув на творення потрібного апарату для удержання зв'язків з проводом ОУН в Україні та для безпеки боротьби з большевицькою агентурою. Це був закритий сектор, до якого були покликані найбільш довірені люди з досвідом, потрібним для цього. Про характер цієї праці з огляду на конспірацію не говорено: було відомо, що це є центральний апарат, який безпосередньо підлягав провідникові С. Бандері, котрий на цьому відтинку тісно співпрацював зі Степаном Ленкавським. Поряд з цим ішла підготовка і висилання провідних членів до всіх західноєвропейських країн для політичної праці. Революційна ОУН створилася в час війни (1940–1941), кордони з огляду на воєнні дії були закриті й українці, які жили в західних країнах, не знали правди про те, чому в ОУН наступив розкол»²⁶.

У жовтні 1945 р. проведено т. зв. «малу нараду» ЗЦ. Назва, очевидно, вказує на те, що склад її учасників був значно вужчий від звичайної «ширшої наради». На її розгляд було винесено питання поточного характеру, які, однак, дають уявлення про динаміку як внутрішньоорганізаційного розвитку ЗЦ, так і зовнішньогромадської активізації: 1) справа пропаганди; 2) справа взаємовідносин «Пласту» і Юнацтва ОУН; 3) справа І. Багряного*; 4) призначення «урядуючого» заступника Голови ЗЦ; 5) створення Політичної колегії ЗЦ²⁷.

²⁴ Про постановку нашої роботи на еміграції... – Арк. 6–11.

²⁵ Там само. – Арк. 2.

²⁶ Мудрик-Мечник С. Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів... – С. 10.

* Очевидно, пов'язана зі створенням УРДП – за свідченням Є. Стахова, І. Багрянний образився, що його, як недостатньо перевіреного, не запросили до участі в нарадах членів ОУН, а тому вирішив заснувати власну партію.

²⁷ [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 3; Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони.

²³ Про постановку нашої роботи на еміграції... – Арк. 2–6; [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 2.

Зі зміною ситуації за кордоном та в Україні мінялась і попередня настанова Проводу ОУН щодо завдань закордонної організаційної мережі. Тепер він прийшов до переконання, що більшість членів, які опинилися за кордоном, повинні там залишатися та працювати на лінії потреб крайової визвольної боротьби. В Україну ж мають повертатися тільки окремі члени, яких потребуватиме Провід. Такий підхід диктували прагматичні розрахунки. Адже прибулим з-за кордону новим членам було важко пристосуватися до умов підпільної боротьби, тому вони наражалися на смертельну небезпеку. Врешті, прибуття більшої кількості таких членів стало би великим тягарем і для самої мережі ОУН в Україні. У той же час, ставало зрозумілим, що в інтересах затяжної визвольної боротьби в Україні актуальною є потреба налагодити за кордоном систематичну зовнішньополітичну роботу та змобілізувати до праці українське еміграційне середовище. Для цього форми ЗЦ ОУН уже ставало недостатньо, а тому слід було розбудувати повноцінну мережу ОУН за кордоном²⁸.

Щоб виконати це завдання, в лютому 1946 р. у Мюнхені було скликано Треті ширші наради ЗЦ ОУН. Для участі в них запрошено всіх членів ОУН, «які були коли-небудь у Проводі ОУН, або її провідних клітин і краєвих формацій». На початку засідань Голова ЗЦ ОУН С. Бандера подав звіт за річну діяльність. Він виходив за рамки звичного звіту і включав «начерк загального плану дальшої діяльності» та «проекти організаційного і виконного порядку»²⁹.

У звіті С. Бандера, не приділяючи значної уваги позитивам («загально здержуся, хай оцінкою будуть успіхи»), лишень коротко відзначив ті прикмети, які слід плекати серед членства і які поки що гальмувала організаційна машина, – «скора орієнтація, меткість і самочинна ініціатива деяких членів». Проте в критичній частині він висловив жорсткі оцінки чинному внутрішньоорганізаційному стану, вказавши на недогляди і хиби: 1) консерватизм щодо застосування нових методів праці та системи організації; 2) закритість («засклеплювання») організації в самій собі і брак готовності здобувати нових людей і маси, а зокрема прихований спротив «східняченню», що свідчив про її старіння; 3) прихований опір активнішій участі організації у громадському житті (т. зв. «усуспільненню»); 4) майже повна відсутність пропагандивної праці; 5) втеча від реалій еміграційного життя і повсякчасне звертання до Краю для вирішення назрілих проблем; 6) наявність елементів організаційного розкладу у вигляді

т. зв. «демократизації», особистих амбіцій, фальші та забріханості (очевидно, закид у бік опозиційної групи) і одночасний занепад карності. На завершення цього критичного аналізу С. Бандера робить висновок: «З[акордонний] Ц[ентр] для практичного керівництва затяжкий [і є] потреба перебудови»³⁰.

Цікаві думки С. Бандери щодо подальших завдань організаційної мережі за кордоном висловлено у розділі «Начерк загального плану дальшої діяльності». Як і на попередньому етапі, вся діяльність організації концентрувалася на трьох напрямках: зовнішньополітична дія, внутрішньоукраїнська політика та внутрішньоорганізаційний розвиток. Усі вони розглядаються через призму головного завдання – всебічного сприяння визвольній боротьбі в Україні. Висловлені тут думки С. Бандери скристалізовані і точні. У зовнішньополітичній праці – пропаганда української справи, налагодження зв'язків, пошук союзників з метою отримати від них політичну, військову і матеріально-технічну допомогу. У внутрішньоукраїнській політиці – керівне опанування громадського життя з метою використати українську еміграцію в ролі запільної бази й людського резервуару для крайової визвольної боротьби. Внутрішньоорганізаційний розвиток підпорядкований виконанню допоміжних для визвольної боротьби в Краю функцій – зв'язок, кадри, техніка, матеріали, пропаганда, вишколи, підготовка людського резерву. Організація за кордоном розглядається як резерв для крайової ОУН і повинна готувати кадри для виконання завдань у майбутньому: дипломатичних, військових, державного будівництва³¹.

У той же час, прогнозуючи можливі тенденції внутрішньоорганізаційного розвитку, С. Бандера висловлював слушну думку про закономірне поглиблення відмінностей між обома частинами ОУН – крайовою та закордонною. Адже при збереженні наявного стану все відміннішими ставатимуть функції, які вони виконують, і все відміннішими ставатиме той суспільний клімат, у якому формується членство обох частин ОУН. У кадровому плані вони отримуватимуть «два різні політичні продукти». С. Бандера попереджає, що з уваги на це постане проблема втримання внутрішньої єдності двох частин ОУН. Окрім того, що довше буде зберігатися наявне післявоєнне становище в світі, то більше знесилюватиметься ОУН в Україні, і то більшої ваги набиратиме організація за кордоном³².

²⁸ Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Т. 2. – Арк. 736.

²⁹ Кричевський Р. (Льницький Р.) Організація Українських Націоналістів в Україні... – С. 20; [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 1.

³⁰ [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 4–5.

³¹ Там само. – Арк. 5.

³² [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 5–6.

Деталізовану програму дій закордонної мережі ОУН С. Бандера вибудовував на основі глибокого прогностичного аналізу розвитку національно-визвольної боротьби, розглядаючи при цьому три можливі варіанти: 1) уже поточного 1946 р. може розпочатися війна між колишніми союзниками; 2) міжнародне становище стабілізується на довший час; 3) в Україні вибухне національно-визвольний зрив. На кожен із цих варіантів він моделював поведінку ОУН в Україні та ті допоміжні завдання, які постануть перед організацією за кордоном. Вони детально розписані за кожним із трьох напрямів – зовнішньополітичним, внутрішньоукраїнським, внутрішньоорганізаційним – і є дуже цікавими для дослідника, оскільки дають змогу добре відчувати атмосферу післявоєнної (і в очікуванні нової війни) діяльності ОУН за кордоном та оцінити глибокий аналітичний розум і провідницький хист С. Бандери.

Однак, не знаючи, який із можливих варіантів стане дійсністю, С. Бандера пропонував виписати ті найважливіші завдання, виконання яких дасть змогу ОУН за кордоном перебувати в перманентній готовності до дії в умовах розгортання будь-якого із них: 1) внутрішньоорганізаційне зміцнення, розбудова й упорядкування структури; 2) вирішення внутрішніх засадничих справ – назва та програма закордонної структури, підготовка та проведення Великого збору ОУН; 3) здобуття симпатії до ОУН у широких еміграційних колах, а передусім у вихідців зі Східної України; 4) консолідація всіх українських політичних сил на еміграції на підтримку крайової боротьби; 5) прискорене формування Антибільшовицького блоку народів, нав'язання контактів із революційними організаціями інших поневолених народів, підготовка спеціалістів з міжнародних проблем; 6) матеріально-технічна підготовка та розгортання широкої пропагандистської кампанії; 7) відлагодження механізму широких зовнішньополітичних акцій; 8) політична активізація загалу української еміграції і витворення в ній стану постійної мобілізаційної готовності³³.

У процесі проведення Третіх ширших нарад ЗЦ ОУН з новою силою розгорілися дискусії, започатковані ще 1945 р. на Віденських нарадах. Перш за все, вони стосувалися принципів внутрішньої розбудови та керівництва Закордонних частин. «Лютнева Конференція 1946 р. виявила фермент незадоволення з того, що Провідник не узгоджує постанови III Конгресу про демократичні засади влади

(виніс [Л. Ребет –] Стар). Дискусія крутилася біля “демократія чи провідництво”», – згадує С. Ленкавський³⁴.

Як і на Віденській конференції, С. Бандера обстоював провідницький принцип керування в ОУН, незалежно від того, хто персонально посідатиме цей пост. «Я обороняв принципу провідництва в такому розумінні, як він прийнятий в нас II Рим[ським] ВЗ ОУН, тобто особливе виголошення провідницької ініціативи й відповідальності одиниці-провідника в погодженні з засадою колегіальної відповідальності і колегіальних рішень (більшістю), які зобов'язують провідника. Наш провідницький принцип, оформлений II-им ВЗ ОУН, не мав нічого спільного з фюрерством чи диктатурою і не колідував з засадами демократії. Бо провідник, вибраний загалом членів (через ВЗ), зобов'язаний придержуватися встановлених Збором законів, правил, приписів, виконує встановлені Збором постанови, напрямні і плян праці та відповідає перед ним», – пояснював він пізніше свою позицію. Аби відкинути підозри у власній амбітності, С. Бандера знову заявив, що визнає чинний правовий стан у керівництві ОУН, підпорядковується Голові Бюро Проводу Р.Шухевичу – «Туру» та не претендує ні на пост Провідника ОУН, ані на пост Провідника ЗЧ ОУН³⁵.

Ще в дискусіях під час проведення Віденської конференції Д. Ребет зробила закид С. Бандері, що умовою перебрання ним провідництва в ОУН є його відхід в Україну. Тоді С. Бандера висловив готовність перебраться в Край та підпорядкуватися Р. Шухевичу – «Туру». Тепер же, відмовляючись прийняти пост Голови проводу ЗЧ ОУН, він сам висловив намір перебраться в Україну. Однак на пропозицію В. Охрімовича – «Чужого» нарада ЗЦ винесла рішення, яким заборонила С. Бандері переходити до Краю. Аналогічну відмову на свій запит він отримав у листопаді 1946 р. також і від Проводу ОУН³⁶.

У кінцевому підсумку, Треті ширші наради ЗЦ ОУН постановили створити Закордонні частини ОУН (ЗЧ ОУН) та ухвалили їхній «Тимчасовий статут». Відповідно до нього, керівними органами ЗЧ ОУН визначено: Конференцію, Провід, Головного суддю, Головного контрольного. Провід складався з Голови та членів, що спільно здійснювали керування всією діяльністю ЗЧ

³⁴ [Зізнання Залужного-Ленкавського С. в справі «опозиції»]... – Арк. 2.

³⁵ [Зізнання Залужного-Ленкавського С. в справі «опозиції»]... – Арк. 2; Донат-[Бандера С.]. Мої зізнання [в справі «опозиції»]... – Арк. 4–5.

³⁶ [Зізнання Залужного-Ленкавського С. в справі «опозиції»]... – Арк. 2; Донат-[Бандера С.]. Мої зізнання [в справі «опозиції»]... – Арк. 3.

³³ [Бандера С.]. З[акордонний] Ц[ентр]... – Арк. 6–11.

ОУН, відповідали за виконання постанов Великого збору та Конференції ЗЧ ОУН і були підзвітні їм та Проводу ОУН. Обрання першого Голови ЗЧ ОУН належало до компетенції ЗЦ ОУН, якщо іншого рішення не ухвалить Провід ОУН. Надалі ця компетенція передавалася Конференціям ЗЧ ОУН. Своєю чергою членів до Проводу ЗЧ ОУН на затвердження ЗЦ (а згодом – на затвердження Конференції) пропонував новообраний Голова. У період між Конференціями всі персональні зміни складу Проводу здійснював він сам на подання Голови. Члени Проводу несли відповідальність перед Головою, а йому належало право вирішувати термінові питання без погодження з ними, але з подальшою апробацією ухваленого рішення на найближчому засіданні Проводу. За «Тимчасовим статутом» ЗЦ ОУН обрав також Генерального суддю, який був зобов'язаний оберігати норми націоналістичної моралі та слідкувати за дотриманням справедливості, і Генерального контрольного, в чюю компетенцію входив Загальний контроль за діяльністю ЗЧ ОУН. Вони ж обоє, згідно з цим статутом, мали право скликати Конференцію³⁷.

Треті ширші наради ЗЦ ОУН ухвалювали також «Засади діяльності Організації» на найближчий час. Першочерговим завданням визначено «закріпити й розширити свої політичні позиції організатора й керівника визвольної боротьби українського народу та єдиної під сучасну пору революційної політичної сили України». Серед іншого, вирішено від цього часу вживати назву ОУН з додатком «самостійники-державники» (СД), «революціонери» (р) та з обов'язковими згадками про УПА й УГВР. При цьому УГВР визначено як «революційний найвищий державний орган України – його революційний парламент і, на протигагу уряду УРСР – єдиним представником українського народу, секретаріат УГВР – як його революційний уряд, УПА – як революційну армію України. Окремої уваги приділено історичному трактуванню Українського державного правління (УДП), а оскільки мандат його Голови Я. Стецька був схвалений Національними зборами у Львові і плебісцитом у 10 областях України, то на пропозицію С. Бандери йому надано особливої політичної позиції в ОУН. З уваги на існування УГВР визнано, що «реактивування УДП з 1941 р. є неактуальним», та висловлено побажання: «Окремий акт може задокументувати, що

³⁷ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. – Т. 2. – Арк. 736–738; *III Ширші наради Закордонного Центру ОУН // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку*. – Ф. 2004. – Арк. 53–54; *Тимчасовий Устав (Статут) Закордонних Частин ОУН // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку*. – Б. ф. – Арк. 1.

мандат Голови УДП перейшов на УГВР, як буде політично доцільно в той спосіб скріпити правну позицію УГВР, або заманіфестувати тяглість та політичну єдність між УДП і УГВР»³⁸.

Під час Третіх ширших нарад перед їхніми учасниками було відчитано реферат «Міжнародна політична ситуація, її розвоєві тенденції та можливості і положення української справи». Спеціальним розділом постанов нарад виокремлено «Зовнішньополітичні висновки» до вказаного реферату. В них, зокрема, Другу світову війну охарактеризовано як типову імперіалістичну війну за бази сировини та ринки збуту, що зумовило й відповідні наслідки. Після її завершення загострилися суперечності між «великодержавами» Заходу та більшовицьким СРСР. США, вийшовши з війни наймогутнішою державою світу, вибудовує та реалізує в ньому панамериканські плани. США цікавиться Європою з точки зору її ресурсів та протистояння з СРСР коштом Європи. Натомість Англія, відчуваючи загрозу своїм інтересам з боку СРСР, потребує мати США за природного союзника. Поневоливши низку країн Європи, СРСР втягнувся в придушення їхніх національно-визвольних рухів і в той же час відчуває гострі труднощі внутрішнього характеру. В цих умовах українська національно-визвольна боротьба, як і в роки Другої світової війни, залишалася головною загрозою для СРСР і могла стати в центрі уваги всього зацікавленого в розвалі СРСР світу³⁹.

Формуючи персональний склад керівних органів відповідно до нового статуту, Треті ширші наради ЗЦ ОУН першим Головою ЗЧ ОУН обрали С. Бандеру, а за його поданням сформували такий склад проводу: С. Ленкавський, Я. Стецько, М. Климишин, М. Лебідь, В. Охримович, М. Прокоп. На посаду Головного судді ЗЧ ОУН обрано Л. Ребета. Усі ухвалені рішення підлягали апробації Проводом ОУН і були надіслані йому. У липні 1946 р. вони були затверджені, інформація про це надійшла до ЗЦ ОУН восени цього ж року, і з того часу він остаточно припинив своє існування, а на його місці почали діяти ЗЧ ОУН⁴⁰.

З цього часу ОУН(р) структурно ділилася на дві частини – ОУН в Україні та ЗЧ ОУН в еміграції. Кожна з них мала окремий провід.

³⁸ *III Ширші наради Закордонного Центру ОУН... – Арк. 55–57; Стецько Я. Спогади... – Арк. 51.*

³⁹ *III Ширші наради Закордонного Центру ОУН... – Арк. 57–62.*

⁴⁰ Мірчук П. *Революційний змаг за УССД*. – Т. I. – 222 с.; Т. II. – 1987. – С. 155–156; Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. – Т. 2. – Арк. 736–738; *III Ширші наради Закордонного Центру ОУН*. – Арк. 53; Стахів Є. *Крізь тюрми, підпілля й кордони... – С. 218–219.*

Однак спільними керівними органами для обох частин залишалися Великий збір ОУН та Провід ОУН.

У підсумку, з викладеного матеріалу випливає, що в початкових планах Проводу ОУН не було передбачено створення її широкої мережі за кордоном. Завдання представництва, яке він вислав за кордон, зводилося до налагодження зовнішньополітичних контактів та організації повернення на Україну тих членів ОУН, що під впливом обставин воєнного часу там опинилися. При цьому Провід ОУН не передбачав, що в німецькому ув'язненні виживе та перед закінченням Другої світової війни вийде на волю достатньо велика група членів ОУН, які займали в ній провідні посади в довоєнний період, а зокрема і з числа тодішніх найвищих керівників, – Голова Проводу С. Бандера та його заступники Я. Стецько і С. Ленкавський. Результатом зустрічі та спільних нарад провідних членів ОУН обох категорій (тих, що прибули на доручення Проводу ОУН з України, і тих, що вийшли з німецького ув'язнення) стало створення в лютому 1945 р. ЗЦ ОУН. Такий керівний орган не був передбачений чинним устроєм ОУН, однак у тогочасній ситуації став компромісною формою поєднання в одній інституції тих провідних кадрів, що опинилися на еміграції. Акцент на керівній ролі інституції вказував, що початково ЗЦ зосереджувався на виконанні окреслених вище завдань Проводу ОУН. Створена ним мережа осередків ОУН за кордоном стала результатом організаційного впорядкування наявних там членів, але тоді ще не йшлося про цілеспрямоване нарощування членства та розширення структури. Однак розвиток ситуації привів ЗЦ ОУН до переконання, що за кордоном доцільно творити повноцінну організаційну мережу. Свою початкову настанову щодо закордонного членства змінив і Провід ОУН. Так, на базі ЗЦ ОУН та упорядкованої його силами мережі в лютому 1946 р. було створено Закордонні частини ОУН.

Розкриття історії ЗЦ ОУН, як першого етапу у формуванні ЗЧ ОУН, дає перспективу для подальшого дослідження історії ОУН післявоєнного еміграційного періоду.

СИМВОЛІКА

Віталій МАНЗУРЕНКО

ЛИЦАРІ НАЙВИЩИХ БОЙОВИХ НАГОРОД УПА В НАКАЗАХ ГВШ

Донедавна широкому загалові дослідників історії УПА було відомо тільки шість наказів Головного військового штабу (ГВШ) УПА, що охоплюють період 1944–1952 рр. Перших три, а саме: ч. 1/44 від 23.01.1944 р. (вказівки щодо роботи військових штабів), ч. 2/44 від 26.01.1944 р. (про старшинські іменування й інші персональні справи) та ч. 3/44 від 27.01.1944 р. (про встановлення й наділювання військових відзначень), – були надруковані в першому томі «Літопису УПА»¹. Наказ ч. 2/49 від 29.08.1948 р. про часове припинення діяльності всіх підвідділів і штабів УПА з кінцем 1949 р. був розміщений у першому довіднику Петра Содолі «Українська Повстанча Армія, 1943–49»². Наказ ч. 1/51 від 25.07.1951 р. (про підвищення у військових ступенях та нагородження) надруковано у «Військово-історичному альманасі» Центрального музею Збройних Сил України³. Останній опублікований наказ – ч. 5/52 від 14.10.1952 р. про вшанування пам'яті бійців і командирів УПА, які полягли смертю героїв у боротьбі за визволення українського народу, було розміщено в фотоальбомі «Армія безсмертних»⁴. Утім, автор не відкидає можливості, що в цей період були зроблені також окремі публікації інших наказів ГВШ УПА чи їхніх фрагментів.

Серед нещодавно віднайдених у Державному архіві СБУ документів, виявлено 31 наказ ГВШ УПА⁵ періоду від 1944 до 1952 рр., серед яких – шість уже відомих. Якою ж була загальна кількість наказів четвертого організаційно-персонального відділу ГВШ за вказаний період, встановити не вдалося. Серед знайдених документів відсутні накази ч. 1/45 від 25.04.1945 р. та ч. 2/45 від 27.04.1945 р.,

¹ *Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1989. – Т. 1: Волинь і Полісся: німецька окупація; книга перша: Початки УПА; документи і матеріали. – С. 164–167.*

² *Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник. – Нью-Йорк, 1994. – С. 59.*

³ *Кучерук О. Нововиявлені документи до історії нагород УПА // Військово-історичний альманах. – Київ, 2002. – № 2 (5). – С. 159–160.*

⁴ *Армія безсмертних. Фотоальбом повстанських світлин / Упор. В. В'ятрович та ін. – Львів, 2002. – С. 13–19.*

⁵ *Державний архів Служби безпеки України (далі – ДАСБУ). – Ф. 13. – Спр. 376 – Т. 60.*